

Den dybsindige drømmer

Pøetikk.

Sent i sit liv skriver den franske filosof Gaston Bachelard en række bøger om drømmelivets poetik, om menneskets forankring i det poetiske billede. Det kulminerer med hans skrift om rummet og sjælens bolig, den intimitet der samler væren omkring sig: *Rummets poetik*.

ALEXANDER CARNERA
Forfatter og skribent.

På en plads i en lille grøsk bjergby, en plads omringet af små huse og haver med døre ud til pladsen, sidder jeg og dagdrømmer. Sådan begynder det. Hvilket liv findes der mon bag døren, spørger jeg mig selv, lige dér på den anden side. Inden jeg har set mig om, begynder jeg at skrive. En skrift der bringer uventede billeder frem, alt imens mit eget rum åbner sig. «Hvor mange dagdrømme man burde analysere under denne enkle overskrift: Døren! Døren er et helt kosmos på klem», skriver den franske filosof Gaston Bachelard (1884–1962) i *Rummets poetik fra 1957*, der nu udkommer på dansk.

Dagdrømmene tilskynder os til at oprette en anden vilje i de små rum. «For meget plads kvæler os meget mere end for lidt.» Når intimitets rum bliver samstemmig med det store rum udenfor, sker det i kraft af deres umådelighed. Det er de endelige former, der skærper vores fornemmelse for det som er udenfor, for det ubevægede rum, naturens bevægelser og kosmos. I sidste ende, lader disse former os føle og forstå, at det umådelige er i os selv, at også huset såvel som barndommen er et kosmos. De lader os blive intime med dette udenfor, intime med det som er forskelligt fra os selv, haven, plantene og grøften, og dyr, ørkener og det dybe blå hav. Som Bachelard skriver, har «naturen en enkel måde at forbylde os på, ved at forstørre.» Vores opgave er at komme derved, til denne forstørrelse.

EVNEN TIL AT DRØMME

Undervejs i min læsning af *Rummets poetik*, blev jeg ramt af hvor frem Bachelards tilgang til poesi, filosofi og liv, må virke på os. Hvad betyder hans nøgleord, som «sjælens bolig», «den intime lykkes rum» og «den absolutte skabelse», for os i dag? I krisetider skal man ikke flygte ind i drømmenes og fantasiens rige. At drømme er at miste kontakten med virkeligheden. Sådan siger vi. Men for Bachelard forholder det sig omvendt, at den som mister drømmevænen, taber evnen til at kunne få øje på virkeligheden og trues af neuroser. I dag hvor mange flygter ind i en manipuleret og kommerciel billedverden, flygter man fra noget, men ikke til særlig meget.

Lysets flamme (1961), Bachelards sidste bog, som han skrev få år efter *Rummets poetik*, siger han: «Vi drømmer uden tvivl ikke så langt mere. Men engang drømte man sådan.» Han taler om den dagdrømmendes forestillings-evne, der afbøder et dybsindigt spil i materiens billeder. Helt konkret om mødet mellem den lille lampes ild, de skabende og odelæggende kræfter, det kosmologiske, det som forlænger barndommens fæd, ensomheden, lidfulgene i mørket, og endelig vægten for de døde. Dagdrømmen

er for Bachelard ikke en doven uvirkomhed, men det som skal øve os i at lære at se, vække os fra vores sløvhed.

Den gamle filosof ser her tilbage på den tro og evne han mener vi har mistet, troen på hvordan de mindste genstande, her, en flamme, kan vække os og forbinde os med en hel verden, med det store udenfor, med kosmos. Billeder og kræfter der får os til at se vores eget liv i et nyt lys. Det som vi aldrig har kunnet udtrykke. Men måske er tiden ved at være moden til Bachelard og den dybsindige drømmer?

For meget af det som Bachelard har at sige, handler om hvordan det som er udenfor, naturens elementer, jord, luft, vand og ild og organiseringen af disse, er helende for det som er indenfor – freden, lykken og det intime ved menneskelivet. Ved at lade os påvirke af elementerne, kan vi mennesker skabe en poetisk prægnation af livets stof, som tilfører det et særligt indhold. Når det lykkes, fremmaner den poetiske praksis en hidtil ukendt billedrigdom, og dermed en opvågning til livet.

TO STIER I TANKELIVET

I sit forskerliv og i sin undervisningsgerning var Bachelard først og fremmest optaget af videnskabsfilosofi og -historie, som han var med til at grundlægge i en særlig fransk udgave, men så en dag, indlavede han et manuskript med titlen: *La Psychanalyse du feu* («Ildens psykoanalyse», 1938). Hans kollegaer så mængde til fra sidelinjen. Det var sent i karrieren, men det blev startskuddet til en stribe bøger med titler som «Vandet og drømmene» (1942), «Luften og drømmene» (1943), «Jorden og hvilens drømmerier» (1946) og «Jorden og viljens drømmerier» (1948), der kulminerer med *Rummets poetik* i 1957. Forskeren i de eksakte videnskaberers fornuft, fremtræder nu til manges forbløffelse, i rollen som drømmelivets metafysiker. Ganske vist er det videnskabelige materiale og det poetiske materiale to væsensforskellige områder, men ikke af den grund indbyrdes uforenelige områder af det værende. Ligesom det særlige principper for fysikken og videnskaben, gælder elementerne jord, luft, vand og ild, som grundsten for den menneskelige forestillingssevne. Geofysikerens vækst og den poetiske drømmer møder hinanden.

Med til historien hører at Bachelard blev født og vokset op på landet, og i flere år arbejdede som postbud før han tog en filosofuddannelse og fik et professorat på Sorbonne. Hans generose væsen gjorde et stort indtryk på alle der mødte ham. Han havde profets skæg og milde øjne, en ordenes drømmer foran det hvide papir.

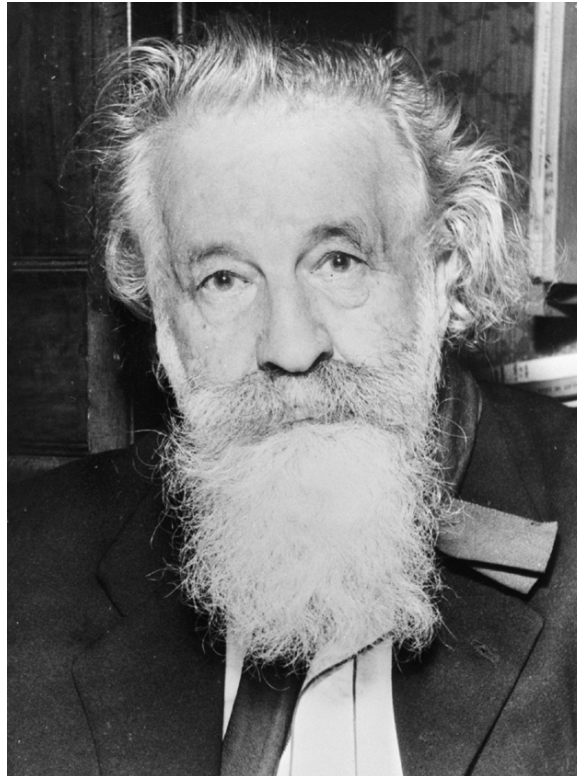
Den franske digter Pierre Segher beskriver ham med ordene: «En vismand som ejer bondens snuhed og sunde fornuft, matematikerens viden, filosofens ræsonnement og digterens sprog, en mand [...] for hvem ingenting er fremmed bortset fra homvedet, og som forbliver ung, selv på tærsklen til den høje alderdom.»

POESIENS LIVSRUM

Der findes billeder der bryder frem, gennem en koncentration, der ikke stammer fra nogen forudgående erfaring. Billeder der skaber et rum, hvor jeg som digter såvel som læser, bliver intimt med et sted, et hus, et værelse, et skab, en musling, et træ, hvorfra en verden vokser frem og ernærer sig som en spirrende plante. Et sted hvor jeg ikke opholder mig fysisk, men hvor jeg opholder mig som i et livsrum. En måde at bebo verden på. Det som kan ske for den der tager barndommens ensomme øjeblikke til sig, for den som gør det lille rum til et kosmos, som vågner frem og er i en støjende storbry, som berøres af enkle billeder, der befrier én fra de psykiske byrder.

Man må, skriver Bachelard, «gå videre til de ulevede billeder, billeder, som livet ikke har forberedt, billeder, som digteren har skabt». Billeder der overskrider det, som er givet med vores egne sanser. Billeder der sætter et brud med en måde at erfare på, med en sådan styrke, at man til sidst må medgive, «at det poetiske billede står under et nyt væsens tegn». Kunsten er det som får os til at vægne, som fordober livet. Det begynder med åbningerne i ordet, i sproget. Det, som forbinde os med tingene. Ord der lyser nærmest gemnissigt og som er «analyseværktøj for menneskesjælen».

Til dette udvikler Bachelard det han kalder en «poesisens filosofi». Gennem læsninger af poesi og litteratur gør denne filosofien billeder til stof for tanken, der rækker langt udover poesien eget felt. Med inspiration fra Karl Gustav Jung, ser han bevidsthedens forskellige lag som en nedstigning til kælder og rum. Som en udforskning af selvets rum, der er forbundet med vores indre evne til at afspejle kosmos. Men psykoanalysen som værktøj til at blottlægge fortrængte og undertrykte kræfter interesserer ham ikke. Det handler om billedet, som en primær realitet. Alt begynder, selv erfaringen, med billeder. Ikke kun som form, men som stof. De fire elementer, jord, luft, vand og ild, danner, de materielle billeder, der Bachelard virker på et dybere ontologisk niveau, efter som de griber mennesket i «dets substansielle intimitet» og derfor kan siges at være en slags «værenskim».

Gaston Bachelard (1884–1962).
FOTO: NEDERLANDSE NASJONALARKIVET / CC3.

Bachelard er denne ejendommelige overgangsfigur mellem fænomenologi, psykoanalyse og materialisme, der tager billedet alvorligt som erfarings, men som også giver os en fornemmelse for billedets fødsel i det vægne drømmeliv. I sin introduktion til Bachelards *L'Intuition de l'Instant* (1932), skriver den franske poet Jean Lucere (1912–2005): «Drømmenes intersubjektive liv ledte ham frem til en fælles verden.» Bachelard skriver sig, ifølge Lucere, frem mod en kosmisk fænomenologi, en åndeliggørelse af livet: «Den der spiritualiserer sine følelser, når frem til en ejendommeligt sadme, bevidstheden om en renhed der skæmker sit eget besynderlige lys.»

AT SE TINGENE SOM DE ER

«Vi lever i en uopforligt regn af billeder, der ikke ejer nogen indre nødvendighed, det som burde underkæbe ethvert billede og dets indhold er en evne til at fastholde opmærksomhed», skrev den italienske forfatter Italo Calvino kort tid før sin død i 1985.² Politik, medier, forbrug, de unges liv og storsteden af det sociale liv lever og styres af en manipulation med billeder. En fornemmelse af ubehag, tomhed og fremmedhed bliver tilbage. Det som interesserer Bachelard, er ikke mæning med billeder i al almindelighed, men det poetiske billede. For ham er det først og fremmest gennem det poetiske billede at vi kan finde os til rette i verden og ja, finde os selv. Det poetiske rum er for ham at betragte som et fysisk felt af dynamiske kræfter. Om poesien dynamiske og flygtige natur skriver han i *L'air et les songes* («Luften og drømmene»): «Forestillingsevnen fremstilles altid som evnen til at forme billeder. Men den er snarere evnen til at deformere billederne vi får fra perceptionen, evnen til at frigøre os fra de umiddelbare billeder og forandre dem. Uden denne forandring, denne uventede fusion af billeder, er der ingen forestillingssevne.»

Mens de fleste billeder i dag virker bedøvende og sløvende på vores sanser, findes der også billeder der fokuserer vores opmærksomhed på et objekt, som styrker vores eksistentielle fornemmelse og følsomhed for grænserne mellem os selv og omverden. Som én af Bachelards vigtigste samtalepartnere i bogen skriver, den tyske digter Rainer Maria Rilke, «er vers ikke, som folk tror, følelser (den har man tidligt nok) – det er erfaringer. For at skrive et vers skal man se mange byer, mennesker og ting, man skal kende dyrene, man skal føle hvordan fuglene flyver, og kende den geberde de små blomster åbner sig med om morgenen.»

Rilke fortsætter listen med erfaringer der kondenserer et poetisk billede, men konkluderer så: «Og det er heller ikke nok at have minder. Man skal kunne glemme dem dyret er for mange, og man skal have den store tålmodighed til at vente på at de kommer igen. For minderne selv er der endnu ikke. Først når de bliver blod i os, blik og geberde, navnløse og ikke til at skelne fra os selv, først da kan det i en yderst sjælden stund ske at det første ord af et vers opstår i deres midte og udgår af dem.»³ De steder vi er vokset op, findes ikke kun i vores minder, men er fysisk indskrevet i os, bemærker Bachelard: «Selv efter tyve år og et utal anonyme trapper, genopdager vi vores reflekser fra den 'første trappe', hvor vi undgik at snuble over dette ene trin.»

HUSET ER MIT UNIVERS

Det begynder i huset: livet sammen med den der opdrog os, skyggerne og lyset i dette hus, den ramme som farvede ordene, som altid var noget andet og mere end det vi fik fortalt i skolen eller læste om i bøgerne. Men hvad er

dette «indre rum»? Flere forestillinger ligger gemt i dette bevidsthedens indre rum. På én gang en del af mig og noget anonymt. At kunne vandre ind i sig selv indebærer både et løfte om en fordybelse i sig selv og en åbenbaring af tilværelsens gåde. Nedstigning til disse rum giver for Bachelard en måde at finde det som «beskytter mig», eller opdagelsen af et fællesmenneskeligt grundvilkår, som jeg kan udvikle min egen version af. Noget ved huset fører os tilbage til «den ubevægelige barndoms land», dette umiddelbare ved tingene, som giver os adgang til barnets sind, der endnu ikke har friheden til at handle og gøre og være uafhængig i verden. «Ved at genkalde os minderne om huset giver vi dem en drømmeværdi», skriver Bachelard. «Vi er aldrig sandfærdige historikere, vi digter altid en smule med, og vores følelser er måske kun en oversættelse af en poesi, der er gået tabt.»

Der er en tid der kan erfares for hierarkier, forventninger og succes lægger sig imellem. Barndommens tid lader sig ikke opbevare i klare minder. Det er en tid udenfor tiden, sådan som vi senere ude i verden lærer den at kende. Som en del af hjemmet forbliver den et dyrebart sted, ladet som den er, med sin egen tid og rytme. Hjemmet beskytter og giver ly til det at dagdrømme. I modsætning til klasseværelset byder man i huset dagdrømmen velkommen. «Dagdrømmen værdsetter sig selv», skriver Bachelard, «den nyder sin egen væren direkte.» De steder der giver næring til dagdrømmen er mærket af et skær af usikkerhed, nostalgia, noget hemmelighedsfuldt og mærkeligt. Derfor siger Bachelard at udforskningen af steder er et «systematisk psykologisk studie af 'steder i vores intime liv'». Og tilføjer: «Man tror undertiden at kende sig selv i tidens løb, men alt, vi kender til, er blot en række fikseringer i rum, hvor væren har fundet ligevægt: en væren, som nægter at svinde hen, og som til og med forsøger at 'ophæve' tidens flugt i den fortid, hvor den går på sporet af den gamle tid.» I disse tusind små hularum gemmer rummet på en

tilbageholdt tid. Det er det, rummet er til for.»
Dyset er en «ekkogetri» hvor hvert rum holder på et lys, en lugt, en farve, som markerer en forskel. Man genkalder sig tningen og retningen på lyset i dette værelse. Lugten der har sat sig i sofaen og i gardinerne. At søge «stemmes diktion», rummets «resonans», er det Bachelard kalder «husets genklang». I det gamle hus hvor vi lærer at lytte, hvor vi første gang blev opmærksom på lyde, økket fra bortglemte huse og værelser der nu lader sig høre som musik. «Fødehjemmet findes ikke kun i vores minder, det er fysisk indskrevet i os» gennem .../

Det poetiske rum er for ham at betragte som et fysisk felt af dynamiske kræfter.

/... ubevidste vaner og forestillinger. «Selv det mindst håndtag ligger stadig trykt i vores hænder.»

For visse mennesker sætter barnemmens ensomhed sit mærke på den voksnes poetiske drømmerier, skriver Bachelard i *La poésie de la rivière* («Drømmeriets poetik», 1960). «I ensomheden kan barnet give slip på sin smerte. For når verden lader ham være i fred, føler barnet sig som søn af kosmos.» Barnet opdager lykken ved at drømme, den lykke som senere digteren vil opleve. Denne hjemmefølelse i tilværelsen som kendetegner drømmen, er for Bachelard dybere end angsten og psykoanalytisk metafysik. Den er ikke et undertrykt ubevidst drama, men en evne ved forestillingen som bringer uventede billeder sammen og ogers vores kontakt med virkeligheden.

«Hvis huset er en levende værdi», minder Bachelard os om, at det også «må kunne rumme en uvirkelighed. «Alle dets værdier må sitre. En værdi der ikke sitrer, er en død værdi.» I huse og værelser genkalder jeg mig ikke bare det som var, jeg vågner til nye billeder på grænsen mellem det virkelige og uvirkelige. Drømme om barndommen genkalder ikke det der var – en færdig fortid. Bachelards poetik gør op med en sådan falsk realisme. Over for den slags indrammede kendsgerninger, findes der en virkelig og vedvarende barndom der lever videre i os – en barndom der melder sig sent i alderdommen når eksistensens støj har lagt sig. For ham er barndommen en fremtid der begynder igen og igen, en vedvarende skabelse. Bachelard citerer den ovennævnte digter Pierre Segher:

Et hus, hvor jeg går alene hen og kalder
Et navn, som tavsheden og mig selv giver mig igen
Et mærkeligt hus opført i min stemme
Og som vinden bebor.
Jeg opdiger det, mit hænder tegner en sky
Et skib på en klar himmel over skovene
En dis, der spredes og forsvinder
Som en billedleg.

SJÆLENS BØLIG: VERDENSINDERRUM

Bachelards opdagelse af vores indre rum, finder klangbund i Rilkes tanker om rum fra *Sonetterne til Orfeus*, om udvekslingen mellem mig og verdensrummet: «I gennem alle væsener strækker sig et enkelt rum: Verdensinderrum.» Verdensrummet indretter et rum hvori jeg kan ånde. «Disse rums steder der er længst at finde inde i mig», skriver Rilke. Verdensrummet er for Bachelard det punkt hvor «den dybe intimitet og tingenes ubegrænsede udstrækning forenes i den samme udvidelse». Rum, steder og verdener, bliver måder at yderligere vores indre. Ikke længere at have os selv som centrum, men være indlejret i en verden, som baner vejen for det vi kan vide om os selv og de indre rum, som er lige så meget udenfor som i os. Selve sproget for subjektivitet er ikke længere at finde i disse termer. De må findes i tingene, i stederne, i mødet med de store og små rum.

Bachelards tanker om forholdet mellem rum og intimitet finder man også spor efter i arkitekturen. For den finske arkitekt og filosof Juhani Pallasmaa er arkitektur et rum ikke kun noget vi ser med øjet, men noget vi træder ind i, gør brug af til bestemte formål. Dens formål kan ikke reduceres til funktionelle og tekniske kvaliteter. Når arkitekten værner om den poetiske omsorg for sted og materialer, er det for at udtrykke og indfange det menneskelige liv¹, skriver Pallasmaa². Betonkasser, glatte overflader

behøver øjet. Men fremfor at understøtte en forbandet med eksistens og natur, bidrager disse til distancering og isolation af vores sanser. At integrere vores oplevelse af verden kræver, ifølge Pallasmaa, større opmærksomhed på den kropslige måde at sans på og den heri intime samling af væren.

Arkitekturen opstår gennem menneskets behov for at bebo og lovprise. Den kaster glans over tingene og lovpriser i samme åndedrag. Tingene er levende og betydningsfulde omgangsfæller. Steder «taler til mig», jeg oplever en fortrolighed i bunden af haven. «Siden sin begyndelse har arkitekturen organiseret det fysiske rums ubegrænsethed ved at opdele rum og steder og tilfort rummet en dyb menneskelig mening», skriver Pallasmaa.³ Det er sådan han ser og forstår Bachelards idé om «huset som et redskab til at konfrontere kosmos».

DRØMMENES OG FANTASIENS LIV

Rummets intimitet må ses i sammenhæng med de ovennævnte skrifter om drømmenes liv og de fire elementer: jord, luft, vand og ild. Elementerne er også love og udgør et princip for den digteriske fantasi. Mens formers billeder er virksomme på ydersiden af billedet, i de skønne formers linjeføring, går materiens billeder i dybden. De materielle billeder er substans, fordi de fremviser tingenes og naturens spindende kompleksitet. Bachelard taler i *L'Eau et les rêves* («Vandet og drømmene») om «vandetets poetik» og «vand-hyriker».

Måske mere end noget andet element er «vandet en fuldkommen poetisk realitet», i denne bog skriver han: «Man drømmer ikke dybt nok med objekter. For at drømme dybt må man drømme med substansen.» Det poetiske billede løfter objektet ud af sin objektivitet.

Andrej Tarkovskijs film *Stalker* (1979) og *Nostalgie* (1983) viser flere eksempler på vandet og ilden som stof for erindringer og det intime rum. Også digteren Joseph Brodskys *Venedigs vandmærker* (1992) omdanner i et fintmærket sprog vandet i kanalerne til en kondenseret form for tid. Bachelard griber i sine værker tilbage til både før-sokratiske tænkere som Lukretes, Heraklit og Empedokles og deres meditationer over livets grundlæggende bestanddele, men måske også til arketyriske forestillinger om universets fire-deling.

At læse om de fire elementer og deres relation til drømmenes og fantasiens liv, er lidt som at træde ind i alkymistens værksted. Det er som at vende tilbage til en tro på at kunsten som indvielse rummer en forvandler og helede kraft, at kunst er den forvandlerkraft der bringer os i kontakt med livets kilde. Den ild som kunsten til alle tider har forsøgt at tænde. Vi kan ikke få ilden, men kun fortællingen. Kun i glimt kan dagdrømmens forestillingsevne og kraft vise os ilden. Der er en hemmelighed ved tingene, siger Bachelard, som også er vores hemmelighed – som stenen, som træet, som floden. At ordene, vi bruger, kan være som de glødende sten, der gennem billeder forvandler et liv. Alkymi eller ej, digtningen er for Bachelard allerede kendetegnet ved den forvandlerkunst, hvis billeder om det ydre rum animerer og forvandler vores indre verden. Med dette livsrum vender han tilbage til tanken om livet som en cirkel.

LIVET ER EN CIRKEL

«Livet er formentlig rundt», skriver Bachelard med hen-

visning til Van Gogh. Eller som han citerer Karl Jaspers for at sige: «Hver en væren synes i sig selv at være rundt». Det ægte liv er en cirkel. Det falske liv er det lineære liv. Det liv vi ser nu, der styrer vores indstilling til hedebolger, klimaforandringer og kommende generationer. Hvor tiden bevæger sig i en lige linje fra fortiden mod fremtiden, eller herfra og til efterlivet. Bachelards poetik er øjeblikkets poetik:

«Det kan meget vel være, at lykken, for at den indfinder sig, først må være tabt. Vi mennesker er den umædige energi for vores egen forvandling. Sagt anderledes, vi bærer på vores egen fremtid indtil døden. Det er deri vores frihed består. Det er ordene der i vores drømme binder os til fremtiden. De er ikke et udtryk for vores tidligere tanker. De er selve tanken inden den fødes. Fremfor at være slave af fortiden, være lænket til vores samvittighedsnag og frygt, huser vi det vi endnu ikke er. For at bringe dette fra os i det liv som er på vej til at blive, har vi brug for en poetik. Det yderste mørke, det endnu helt ukendte der skal gøre os klogere og giver os indsigt i den destruktive side, bringer den hemmelige figur med sig. Ikke kun nu, men for altid. En figur for det hemmelige. Vi er det dyr som selv lægger sin egen endeløse opdagelse til rette.»

Håbet og drømmen begynder ikke med fremtiden, men med en accept og forståelse af den situation vi faktisk befinder os i. Hvis barndommen er et billede på den fremtid der begynder igen, er det en måde at forblive ung og modtagelig

for nye billeder og nyt liv, men egentlig handler det om at forstå hvad det vil sige at leve i tiden. I *L'Intuition de l'instant* skriver han: «Hvis vores sorg er forbundet med bevidstheden om forliste fremtidige muligheder, vil den stædige påmindelse om tiden der tilvejebringer undren og forbløffelse, være forbundet med ikke kun den oprindelige oplevelse af lidelse, men også af øjeblikkets pludselige indbrud. [...] Øjeblikket indgyder vores anstrengelser med en mening som vi behøver for at gribe den sjæl der er vores.»

Heidegger siger det på sin måde: at oprindelige altid kommer os i møde fra fremtiden. Som en cirkel mellem fortid og fremtid, som kan bringe os tilbage til der hvor vi faktisk er, nærværets øjeblik, hvis vi er opmærksomme på det. Med cirklens forløb vi at det handler om at blive den du er, at de billeder der nu fødes i os, gennem skriften, det levede livs kamp, ikke er et billede på vores individuelle psyke, men på den væren der finder sted i os, som sker i os, og retter sig mod noget større, noget mere anonymt, det upersonlige lys. Man skal lave en lysning, altså forstørre rummet, for at det personlige liv kan komme frem i lyset af det upersonlige. Det som forbinder os med verden, tingene og det store udenfor.

1. Gaston Bachelard, *Rummets poetik*, oversat af Mikkel Isben Sørensen, Forlaget Midtspæce, København, 2022.

2. Se Italo Calvino, *Amerikanske forestillinger: seks påmindelser for næste årtusend*, Cappelen, Oslo, 2022.
3. Rainer Maria Rilke, *Mette Laurids Briggs optegnelser*, på dansk ved Karsten Sand Iversen, Gyldendal, København, 2005.
4. Juhani Pallasmaa, *Arkitektur og sanserne*, Arkitema forlag, København, 2014.
5. Juhani Pallasmaa, «Aesthetics and Existential Space: The Dialectics of Art and Architecture», i *Eeva-Liisa Pellinen og Esa Laaksonen (red.) Architecture + Art: New Visions, New Strategies*, Aalto Akademi, Jyväskylä, 2021.

<p>LE MONDE diplomatique</p> <p>Postboks 33 Grefsen, 0409 Oslo, Norge Telefon: + 47 47 46 58 80 www.lmd.no</p> <p>Ansvarlig redaktør Remi Nilsen (remi@lmd.no)</p> <p>Redaktør Mira Refseth Langeland (mira@lmd.no) Martin Shantz Heide (martin@lmd.no)</p> <p>Faste bidragsytere Arnstein Bjørkøy, Anders Dunker, Frida Skatvik, Alexander Carrara, Espen Grenli, Morten Hørgst, Steffen Moestrup, Sverre V. Sand, Slavoj Žižek.</p>	<p>Abonnement Løpende årsabonnement på papir-avisen (12 utgaver): 790 NOK. Portofølgelig Skandinavia: 80 NOK. Europa: 84 NOK. Verden: 120 NOK. Abonnement kan tegnes på www.lmd.no, på telefon 47 46 58 80, e-post til abo@lmd.no.</p> <p>Annonser Le Monde diplomatique når nærmere 100 000 lesere. Avisen selges som abonnementsavis, samt i lossalg i Norge og Danmark. En større del av opplaget vedlegges norske Klassekampen. Norske LMD kommer ut den første torsdagen i hver måned.</p> <p>For informasjon om annonser kontakt: Frida Skatvik, telefon: 888 35 258 e-post: frida@lmd.no</p>	<p>Utgiver Le Monde diplomatique Norge AS. Daglig leder: Remi Nilsen Eies av Per Meland og Remi Nilsen</p> <p>Trykkeri Amedia, Lillestrøm, Norge. Avisen mottar støttebidrag av Norsk kulturråd.</p> <p>Støtt oss Hjelp oss å bli enda bedre. Vipps til #21577 eller se www.lmd.no/stott-oss.</p> <p>Månedsavisen LE MONDE diplomatique har et globalt og radikalt engasjement. Denne norske (skandinaviske) utgaven inneholder artikler fra franske Le Monde diplomatique og de andre internasjonale utgaver, samt artikler i marked «@ norske LMD») fra den norske redaksjonen. Hovedspråket er norsk. Bilder velges av den norske redaksjonen.</p>	<p>LE MONDE diplomatique internasjonalt 30 internasjonale utgaver. Utgis på 20 språk.</p> <p>Frankrike 1, Avenue Stephen-Pichon, 75013 Paris www.monde-diplomatique.fr Grünlægger: Hubert Beuve-Méry Daglig leder og ansvarlig redaktør: Serge Halimi Sjefredaktør: Benoît Bréville Ansvarlig for internasjonale utgaver: Anne-Cécile Robert</p> <p>Norske Le Monde diplomatique arbeider i tråd med Redaktørplakaten og Vær Varsom-plakatens regler for god pressekommunikasjon.</p> <p>Den norske og tyske utgaven er partnere i det europeiske nettverket Eurozine. Se www.eurozine.com</p>	<p>Neste nummer av Le Monde diplomatique kommer ut 3. november</p>
---	--	---	--	---